

## Mülteciler ve Sağlık

### [Refugees and Health]

#### ÖZET

Birleşmiş Milletler (BM) Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesi'ne göre mülteci "ırkı, dini, milliyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle zulüm göreceği konusunda haklı bir korku taşıyan ve bu yüzden ülkesinden ayrılan ve korkusu nedeniyle geri dönemeyen veya dönmek istemeyen kişi"dir. Sığınmacı ve mülteciler, güç yaşam koşulları, barınma, beslenme ile ilgili sorunlar, sağlık hizmetlerine ve sosyal hizmetlere ulaşımında güçlükler, şiddet vb. pek çok nedenle sağlık açısından en savunmasız gruplar arasındadır. Sığınmacı ve mültecilere yönelik sağlık hizmetleri ülkeden ülkeye değişmekle birlikte gelişmiş ülkeler de dahil olmak üzere istenen düzeyde değildir. Mülteciler dünya çapında danışmanlık, temel sağlık hizmetleri ve koruyucu hizmetler, tanı, tedavi olanakları ve ilaca erişim konusunda ciddi sorunlar yaşamaktadır. Dünyada ve Türkiye'de önemli bir sorun olan ve dünyada artan eşitsizlikler, çatışmalar ve iklim değişiklikleri ile birlikte giderek daha büyük bir sorun olacağı tahmin edilen sığınmacı ve mülteciler sorunu, tüm yasal düzenlemelere rağmen sürmektedir. Bu kişilerin insan hakları çerçevesinde muamele görmeleri ve kalıcı yerleşmeleri sağlanana kadar özellikle beslenme, barınma ve sağlık hizmetleri gibi temel hizmetlerden faydalanmaları için hükümetler, sivil toplum kuruluşları ve üniversitelerin hem küresel hem de ülkeler düzeyinde daha yoğun çabasına gereksinim bulunmaktadır.

#### SUMMARY

United Nations Convention Relating to the Status of Refugees (1951) defines refugee as "A person who owing to a well-founded fear of being persecuted for reasons of race, religion, nationality, membership of a particular social group or political opinion, is outside the country of his nationality and is unable or, owing to such fear, is unwilling to avail himself of the protection of that country; or who, not having a nationality and being outside the country of his former habitual residence as a result of such events, is unable or, owing to such fear, is unwilling to return to it." Factors such as difficult living conditions, housing problems, nutritional problems, poor access to health and social services and violence cause refugees and asylum seekers to be among the most vulnerable groups with respect to health. Although some variations exist between countries, health care services for refugees and asylum seekers are insufficient throughout the world. They encounter significant problems with counseling services, primary health care and preventive services as well as diagnosis and treatment options and access to essential medicines. In spite of legal improvements, issues concerning refugees and asylum seekers have been and will continue to be significant challenges as a consequence of increasing inequalities, conflicts and climate changes both in Turkey and the world. Therefore, governments, non-governmental organizations and universities need to scale up their efforts both at the country and global level, for refugees to benefit from services related to nutrition, housing and health care until their final destinations are determined.

**Özge Karadağ,  
Kerim Hakan Altıntaş**

Hacettepe Üniversitesi Tıp  
Fakültesi Halk Sağlığı AD,  
Ankara.

**Anahtar Kelimeler:** Mülteci,  
Sağlık, Sağlık Hizmeti.

**Key Words:** Refugee,  
Health, Health Care.

**Sorumlu yazar/  
Corresponding author:**  
Özge Karadağ  
Hacettepe Üniversitesi Tıp  
Fakültesi Halk Sağlığı  
Anabilim Dalı, 06100,  
Sıhhiye, Ankara, Türkiye.  
okaradag@hacettepe.edu.tr

## GİRİŞ

### Mülteci Tanımı

Birleşmiş Milletler (BM) Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesi'ne (1) göre mülteci "ırkı, dini, milliyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle zulüm göreceği konusunda haklı bir korku taşıyan ve bu yüzden ülkesinden ayrılan ve korkusu nedeniyle geri dönemeyen veya dönmek istemeyen kişi"dir.

"Mülteci" ile "göçmen" farklı tanımlardır. Bir göçmen ülkesini isteyerek, daha iyi bir hayat arayışı ile terk etmektedir. Göçmenlerin aksine, mülteciler ülkelerini terk etmeyi kendileri seçmezler, bunu yapmaya bir anlamda mecbur kalırlar. Mülteciler ile ekonomik nedenlerle göç edenler arasındaki en önemli fark, ekonomik göçmenlerin ülkelerinin

kendilerine sağladığı devlet korumasından faydalanan olmalarıdır, oysa mülteciler açısından devlet korumasından söz etmek mümkün değildir (2,3).

"Sığınmacı" ise mülteci statüsü almaya yönelik başvurusu henüz karara bağlanmamış kişiler için kullanılan bir terimdir. Aynı zamanda henüz başvuru yapmamış veya başvurusu hakkında yanıt bekleyen kişiler de sığınmacı olarak tanımlanır. Başvuru adil bir şekilde incelenene kadar "zulüm olan yere geri göndermeme" ilkesi gereğince sığınmacı, geri göndermeme ilkesinden ve insanca muamele standartlarından yararlanma hakkına sahiptir (3).

Günümüzde sıkça kullanılan bir diğer kavram "ülkesinde yerinden edilmiş kişiler"dir. Bu kişiler mültecilerle aynı nedenlerle evlerini terk etmek zorunda bırakılmış olabilirler, fakat uluslararası

tanınan bir sınırdan geçmemişlerdir. Dünya üzerinde ülkesinde yerinden edilmiş kimselerin sayısı, mültecilerden daha fazladır (2).

#### **Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği**

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) 1 Ocak 1951 tarihinde kurulmuştur. BMMYK, mültecilerin sığındıkları ülkede korunmalarını sağlamak ve ülkeye bu amaç için elinden geldiği kadar yardımcı olmakla görevlendirilmiştir. BMMYK'nın asli görevi, devletlerin mültecileri ve sığınma talebinde bulunanları koruma yükümlülüklerinin farkında olmalarını ve bu yükümlülükler uyarınca davranmalarını sağlamaktır (2).

Uluslararası koruma, devletlerin kendi vatandaşlarını koruma yükümlülüklerini yerine getiremediği durumlarda başka ülkelere sığınma talebinde bulunan insanların güvenliğe ulaşmaları, tehlikeli olan yerlere gönderilmemeleri ve temel insan haklarından yararlanabilmeleri anlamına gelmektedir. Uluslararası koruma geçicidir ve üç olasılık mevcuttur; menşe ülkeye geri dönmek, iltica edilen ülkeye yerleşmek veya üçüncü bir ülkeye gitmek (2).

Günümüzde dünya üzerinde BMMYK'nın ilgi alanına giren sığınmacı, mülteci vb. durumda olan insan sayısı 34 milyonu aşmıştır. BMMYK, 116 ülkede 6500'den fazla çalışanı ile bu insanlara ulaşmaya çalışmaktadır (4).

BMMYK ülkesinde yerinden edilmiş belli gruplar için de artan biçimde sınırlı sorumluluk almaktadır. Bu faaliyetler BM Genel Sekreteri ve BM Genel Kurulu'nun isteği ve ilgili devletin rızası ile gerçekleştirilmektedir (2).

#### **Mültecilerin Hakları**

Her mülteci güvenli sığınma hakkına sahiptir. Mültecilere en azından ülkede yasal olarak ikamet eden diğer yabancılara sağlananlarla eşit haklar ve yardım, her bireyin sahip olması gereken temel ihtiyaçlar dahil olmak üzere verilmelidir. Böylece, mülteciler düşünce ve dolaşım özgürlüğü, işkenceye ve onur kırıcı muameleye tabi olmama gibi temel medeni haklardan yararlanırlar. Her mülteci sağlık hizmetlerinden yararlanabilmelidir (2,4).

Büyük ölçekli mülteci akınlarında, devletler dolaşım ve çalışma özgürlüğü, çocukların okula yerleştirilmesi gibi bazı hakları kısıtlamak zorunda kalabilirler. Sığınma kabul eden devlet veya diğer kuruluşlardan başka kaynak bulunmadığı durumlarda BMMYK, kendi temel ihtiyaçlarını karşılayamayanlara yardım sağlar. BMMYK mültecilerin en kısa zamanda kendi kendilerine

yeterli duruma gelebilmeleri için elinden gelen tüm gayreti gösterir (2).

#### **Sığınmacı ve Mültecilerin Karşılaştıkları Sağlık Sorunları**

Sığınmacı ve mülteciler, güç yaşam koşulları, barınma, beslenme ile ilgili sorunlar, sağlık hizmetlerine ve sosyal hizmetlere ulaşmada güçlükler, şiddet vb. pek çok nedenle sağlık açısından en savunmasız gruplar arasındadır.

Literatüre ve uluslararası raporlara göre sığınmacı ve mültecilerin sağlık sorunları arasında en çok öne çıkanlar şunlardır:

- Beslenme bozuklukları
- Çocuklarda büyüme ve gelişme gerilikleri
- Anemi
- İshal, kızamık, sıtma, solunum yolu enfeksiyonları vb. bulaşıcı hastalıklar
- Fiziksel şiddet ve buna bağlı yaralanmalar
- Cinsel istismar
- HIV/AIDS dâhil cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar (CYBE)
- İstenmeyen gebelikler, riskli gebelikler
- Düşükler, doğum komplikasyonları
- Kronik hastalıklar ve komplikasyonları
- Depresyon, kaygı bozuklukları, uyku bozuklukları ve post-travmatik stres bozukluğu başta olmak üzere ruhsal sorunlar
- Diş sağlığı sorunları (5-9)

#### **Sığınmacı ve Mültecilere Yönelik Sağlık Hizmetleri**

Sığınmacı ve mültecilere yönelik sağlık hizmetleri ülkeden ülkeye değişmekle birlikte gelişmiş ülkeler de dâhil olmak üzere istenen düzeyde değildir. Mülteciler dünya çapında danışmanlık, temel sağlık hizmetleri ve koruyucu hizmetler, tanı, tedavi olanakları ve ilaca erişim konusunda ciddi sorunlar yaşamaktadır (5,6,10-12).

Sağlık hizmetlerine ulaşmada yaşanan temel sorunlar; sağlık çalışanlarının sığınmacı ve mültecilerin özel gereksinimleri konusunda farkındalığının ve deneyiminin az olması, dil ve iletişim sorunları, kültürel farklılıklar, yabancı sağlık sistemine uyum sağlayamamak, varsa sağlık hizmeti hakkı konusunda bilgilendirilmemiş olmak, istismar, tecavüz vb. durumları açıklamak konusunda çekingenlik, hizmetlerin ücretli olması, sağlık kuruluşuna ulaşmak için yol parasını karşılayamamak, kimliğini ispatlayamamak, idari/yasal engeller vb. olarak sıralanmaktadır (5-7,10,11).

Sığınmacı ve mültecilerin sağlığının ve bu kişilere yönelik hizmetlerin iyileştirilmesinde BM,

uluslararası ve ulusal sivil toplum kuruluşlarına, ama daha da önemlisi, somut adımlar atma ve yasal düzenlemeler yapma gücü olan hükümetlere görev düşmektedir.

Sağlık düzeyinin ve hizmetlerin iyileştirilmesi için temel öneriler şunlardır;

- Malnutrisyon, anemi, kronik hastalıkların ve toplum sağlığı açısından önemli bulaşıcı hastalıkların taranması ve ücretsiz tedaviye ulaşımın sağlanması
- Bağışıklama ve üreme sağlığı hizmetleri başta olmak üzere temel sağlık hizmetlerinin ücretsiz ve ulaşılabilir olması
- Temel sağlık eğitimi (akran eğitimi vb.) sunumu
- Ruh sağlığı hizmetlerinin sunumu
- Bulaşıcı hastalıkların kontrolü için gerekli önlemlerin alınması
- Tüm hizmetlerde insan haklarına ve onuruna yakışır muamele yapılması, damgalama ve ayrımcılığın önlenmesi
- Sığınmacı ve mültecilere hizmet veren sağlık çalışanlarının bu kişilerin özel ihtiyaçları ve uygun yaklaşım konusunda eğitim alması
- Sığınmacı ve mültecilerin, özellikle de kadınların hizmetlerin geliştirilmesi ve sunumuna katılımının sağlanması
- Dil sorununa yönelik çözümler getirilmesi
- Barınma, güvenlik, temiz su, sanitasyon, beslenme, eğitim vb. sağlığın diğer belirleyicilerini iyileştirmek konusunda çok sektörlü yaklaşımın benimsenmesi
- Doğum ve ölümler dâhil olmak üzere sağlık göstergelerinin kaydının tutulması
- Sürekli izleme ve değerlendirmenin yapılması
- Hizmetlerin sürdürülebilir kılınması (5-11)

### **Sığınmacı ve Mültecilerin Korunması**

Ülkelerinin korumasından mahrum kaldıkları ve ailelerinden ve toplumlarından ayrı oldukları için mülteciler çoğu kez şiddete karşı korunmasızdırlar. Mülteciler sığındıkları ülkeye kaçışları sırasında veya vardıktan sonra da yetkililer, yerel halk veya diğer mülteciler tarafından fiziksel ve cinsel saldırıya uğrayabilmektedirler.

Bu tür saldırılara teşvik edebilecek şartların düzeltilmeye çalışılması, polis, askeri personel gibi güvenlik güçlerinin eğitilmesi, kurbanlara olabilecek en iyi bakımın sağlanması ve uygun yasal takibin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Engelleyici önlemler kamp yerleşim düzeninin gözden geçirilmesi, ışıklıdırma ve duvarlar gibi temel imkânları daha iyi hale getirmek veya mültecileri gece devriyesi kurmaya teşvik etmek gibi çözüm yollarından oluşabilir (2,13).

Literatürde ve uluslararası belgelerde mülteciler arasında korunma gereksinimi daha fazla olan

savunmasız gruplar tanımlanmıştır. Bu gruplar kadınlar, çocuklar ve yaşlılardır.

### **Kadın Mültecilerin Korunması**

Mülteci kadınların ve kızların kullanılmaya, cinsel, fiziksel istismara, sömürüye ve mal ve hizmetlerin dağıtımında ayrımcılığa karşı korunmaları gerekir. Mülteci kadınların korunmasında, güvenlik ve refahlarını sağlayacak programlar ve önceliklerin tespiti için planlamaya ihtiyaç vardır. Faydalanacak kişilerle (mültecilerle) fikir alışverişi olmaksızın planlanan veya onların katılımı sağlanmadan uygulanan programlar etkin olmamaktadır.

Mülteci kadınlar çok sıklıkla kamp tasarımının yetersiz olmasından kaynaklanan tehlikelerle karşılaşır: kadınların mahremiyetine imkân tanımayan toplu barınaklar; güvenli olmayan uzaklıklarda kurulmuş tuvaletler; yetersiz ışıklıdırma vb. Bu sorunlara karşı bazı pratik önlemler alınabilir:

- Kadınların hizmet ve tesislerden faydalanırken saldırılara açık olmaması için alandaki temel hizmet ve tesislerin kolay erişilebilir yerlere kurulmasını temin etmek;
- Mümkün olan yerlerde ışıklıdırmayı artırmak;
- Gıda dağıtımı için kadınları ilk temas edilecek kişiler olarak belirlemek;
- Su noktalarının tür ve yerleri, yakıtın alınacağı yer ve taşıma yöntemi konusunda mülteci kadınlara danışmak;
- Sağlık programlarının tasarımına mülteci kadınları da dâhil etmek;
- Üreme sağlığı hizmetlerinin tüm biçimlerini, temel sağlık hizmetleriyle bütünleştirmek; cybe, hıv/aids ve diğer hastalıklar ile kadın sünneti gibi zararlı geleneksel uygulamalar konusunda bilinçlendirme kampanyaları düzenlemek;
- Kadın mültecilerin sağlık görevlisi olarak işe alınmalarına ve eğitilmelerine yönelik programlar geliştirmek;
- İşkence, tecavüz ve fiziksel ve cinsel istismarın diğer türlerinin mağdurları başta olmak üzere, mülteci kadınlar için danışmanlık ve ruh sağlığı hizmetleri sağlamak;
- Kız çocuklarının ve kadınların eğitim programlarına katılım konusunda erkeklerle eşit imkânlarla sahip olmalarını temin etmek (lise programları, beceri geliştirme kursları vb.);
- Ekonomik açıdan kendi kendine yeterli olmayı artıracak programlara erişim sağlamak (14).

### **Çocuk Mültecilerin Korunması**

Bağımlı olmaları, hassas durumları ve gelişimsel ihtiyaçları nedeniyle çocukların da özel korumaya ve

bakıma ihtiyaçları vardır. Dünyadaki mültecilerin yarısına yakını çocuklardan oluşmaktadır. Diğer taraftan mülteci ergenler de tüm ergenler gibi kendi kimliklerini geliştirme ve gerekli becerileri edinme aşamasındadırlar; ancak bunları, kendilerine yabancı bir ortamda, belirsiz bir gelecekle karşı karşıya ve sıklıkla cinsel istismar / sömürü veya askere alınma tehdidi altında gerçekleştirmek zorunda kalırlar. Mülteci hayatı çocuklar için travmatik bir yaşamdır:

- Genellikle aniden ve anlaşılmaz bir biçimde evin terkedilmesi;
- Aile üyelerine yönelik zulüm, ebeveynin sıkıntı ve ızdırap içinde olması veya iltica kaçıışı ile ilgili genel şiddet;
- Kaçış esnasında ebeveynlerden birinden veya her ikisinden ayrılmak;
- Ebeveynlerden birinin olmaması durumunda yetişkin sorumluluklarını üstlenmek;
- Eğitime zorla ara verilmesi;
- Oyun için zaman ve yer bulunmaması;
- Kendilerini askere almak isteyen askeri veya silahlı grupların baskıları.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (15), taraf Devletlerin, mülteci statüsü almak isteyen bir çocukla ilgili uygun tedbirleri almasını veya mülteci kabul edilen bir çocuğa gerekli yardım ve korumayı sağlamasını gerektirir (Madde 22).

Çocuğun fiziksel ve zihinsel gelişimi için genellikle temel sağlık, beslenme ve eğitim gereklidir. Doğumların kaydedilmesi, çocuğa hem mülteci olduğu esnada, hem de menşei ülkesine döndüğünde koruma sağlar. Sağlıklı gelişim ayrıca, çocukların büyürken nasıl beslendiklerine, ne kadar teşvik edildiklerine ve yeni beceriler edinip bunları geliştirme imkânlarına bağlıdır. Alınabilecek bazı önlemler şunlardır:

- Çocukların doğumda kaydedilmeleri ve doğum belgelerinin ebeveynlere verilmesi,
- Çocukların içme suyuna, barınağa, temel sağlık hizmetlerine ve ilköğretim olanaklarına sahip olduklarından emin olmak,
- Tüm çocukların yeterli miktar ve kalitede beslendiklerinden emin olmak,
- Çocukların fiziksel ve cinsel istismarına dair işaretlere dikkat etmek,
- Kendileri adına verilen kararlar hakkında çocukları bilgilendirmek, görüşlerini göz önüne almak,
- Çocukların gözüaltına alınmalarını engellemek, böyle bir durum varsa, kanuna fiziksel istismara uğramamalarını, aileleriyle birarada tutulmalarını, eğitim ve oyun imkanlarına ulaşımı sağlamak,
- Ailelerinden ayrı düşmüş küçükleri tespit etmek ve korumaya almak,

- Refakatsiz küçüklerin mümkünse kendi topluluğundan bir aile yanına yerleştirmek,
- Çocukların askere alınmamaları için çaba göstermek (14).

### **Yaşlı Mültecilerin Korunması**

“Yaşlı” mülteci tanımında yaş, Afrika ülkelerinde kırklı yaşların ortalarıyken, bazı Latin Amerika milletlerinde yetmişlerin ortaları ve üstüne kadar çıkmaktadır. Ancak yaşlı mülteciler her yerde benzer sorunlarla karşılaşılır: eğitim ve çalışma imkanları azdır; hakları ve kendilerine sağlanan hizmetler konusunda bilgileri yoktur ve kendilerine bakamayan aile fertleri tarafından ihmal veya terk edilme riski ile karşılaşılır. Kötü beslenme, kötü yaşam koşulları ve yetersiz tıbbi bakım, bu kişileri hastalıklara açık hale getirerek, yaşam beklentilerini azaltır.

Yaşlılara yönelik bazı önlemler şunlardır:

- Hukuki yardıma ihtiyacı olan yaşlı mültecileri aramak ve tespit etmek.
- Yaşlı mültecileri tüm sosyal hizmet girişimlerine dahil etmek.
- Eğitim, beceri geliştirme ve gelir getiren faaliyetlere yaşlı mültecileri hem alan hem veren olarak dahil etmek
- Diğer mülteci gruplarına nazaran daha kritik olabilecek tıbbi ve sağlık yardımına erişimi sağlamak (14).

### **Türkiye’de Durum**

Türkiye özellikle son yıllarda gittikçe artan oranda mülteci, sığınmacı ve göçmenin transit geçiş yaptıkları önemli bir merkezi ülke konumundadır. Ortadoğu, Asya ve Afrika ülkelerinden çeşitli nedenlerle ayrılan on binlerce mülteci, sığınmacı ve göçmen Türkiye üzerinden kara ve deniz yoluyla Avrupa’ya geçmeye çalışmaktadır.

Türkiye 1951 Sözleşmesi’ni coğrafi sınırlama getirerek imzalayan bir ülke olarak Avrupa’dan gelen kişileri “mülteci” olarak kabul ederken, Avrupa dışından gelenleri kabul etmemekte, bu kişileri “sığınmacı” ya da “kaçak göçmen” olarak tanımlamaktadır.

İlticaya erişimin başlı başına bir sorun olduğu Türkiye’de sığınmacıların mülteci statüsü başvurularında BMMYK mülakat süreleri çok uzamakta ve çok sayıda sığınmacı belirsizlikle dolu bir ortamda yaşamak zorunda kalmaktadır. Yabancı Misafirhanelerinde alıkonulan veya Uydu Kentlerde barınmakta olan mülteci ve sığınmacıların içinde bulundukları insani ve fiziki koşullar genel olarak yetersiz bulunmaktadır.

Avrupa Birliği’nin mülteci, sığınmacı ve göçmen akını önlemek için transit geçiş ülkelerine yönelik

politikalarından biri olan mali destek programı kapsamında inşa edilmesi öngörülen belli başlı kabul merkezlerinde, binlerce sığınmacı ve göçmenin tutulması amaçlanmaktadır.

BMMYK Türkiye Ofisi Aralık 2008 verilerine göre; kayıtlara giren toplam mülteci sayısı 11.103 olup, mülteci ve sığınmacı nüfusu barındıran uydu kentler arasında en fazla yoğunluk yaşanan iller İstanbul, Van, Gaziantep, Kayseri ve Konya olarak sıralanmaktadır. İstanbul'da sadece Kumkapı Misafirhanesi yaklaşık 800 sığınmacı barındırmaktadır.

Kadın sığınmacıların toplam sayısı 2951'dir. Uyruklarına göre değerlendirildiğinde kadın sığınmacıların ülkeleri arasında ilk üç sırayı Afganistan, İran ve Irak oluşturmaktadır. Erkek sığınmacıların toplam sayısı ise 4155 olarak belirtilmektedir ve menşe ülkeleri arasında ilk üç ülke Afganistan, İran ve Irak'tır (16).

Asya, Afrika ve Ortadoğu ülkelerinden Türkiye'ye gelerek sınır geçişlerinde yakalanan ve pasaport kanununa muhalefet ettikleri gerekçesiyle haklarında sınır dışı işlemi başlatılan sığınmacılar resmi yetkililer tarafından genellikle "yasadışı göçmen" olarak kayıt altına alınmaktadır. Yakalanan mülteci, sığınmacı ve göçmenler, yakalama işleminin gerçekleştiği ilin emniyet müdürlüğüne bağlı yabancılar şubesi ve pasaport şubesine sevk edilerek işlemleri yürütülmektedir. Avrupa dışındaki bölgelerden ülkeye giriş yaparken yakalanan sığınmacıların bulundukları ilin emniyet müdürlüğü yabancılar şubesine ve aynı anda BMMYK Türkiye Ofisine başvurarak iltica sistemine dâhil olmaları gerekmektedir.

Öte yandan İnsan Hakları Araştırmaları Derneği (İHAD) tarafından ulusal basın-yayın organlarının yıl boyunca izlenmesiyle elde edilen verilere göre "2008 yılında zorla sınır dışı edilen mülteci, sığınmacı ve göçmenlerin toplam sayısı 13.971'dir. Mülteci ve sığınmacıların yasal dayanaktan yoksun bir şekilde kayıt dışı ve hukuka aykırı olarak sınır dışı edilmesi ulusal mevzuat hükümleriyle bağdaşmamaktadır.

Hali hazırda sığınma prosedürü ile ilgili bürokratik işlemlerin en erken 1-2 yılda sonuçlanıyor olması, bazen işlemlerin 3-4 yıl sürmesi ve uzun olduğu kadar yıpratıcı bir süreci gerektirmesi yüzünden çok sayıda yabancı uyruklu kişi Türkiye'de geçici olarak barınmayı tercih etmekte ve ilk fırsatta yine aynı yöntemleri kullanarak Avrupa ülkelerine ulaşmak istemektedir.

Tutulmakta olan kişiler yabancılar misafirhanelerinde, polis nezarethanelerinde veya havaalanlarındaki transit bölgelerde gözetim altında bulundurulmaktadır. Misafirhaneler ülke çapında

emniyet müdürlüklerinin kontrolü altındadır ve mülteciler de dahil burada tutulan yabancıların serbestçe dolaşımına izin verilmemektedir" (16).

Türkiye'de alıkonulan mültecilerin durumları ile ilgili bugüne kadar yayınlanan rapor sayısı yok denecek kadar azdır. Helsinki Yurttaşlar Derneği tarafından Kasım 2007'de yayınlanan rapor, mültecilerin gözetim merkezlerindeki yaşam koşullarını gösteren ilk rapordur (10).

Ekim 2006- Eylül 2007 arasında 17 farklı ülkeden gelmiş 40 mülteci ile sürdürülen görüşmelerin yanı sıra gözetim altında bulunanlardan gelen telefonlar sayesinde toplanan ek bilgiler sonucunda oluşturulan bu raporda görüşülen kişiler, prosedürel haklarını kullanma konusunda bir çok engelle karşılaştıklarını bildirmişlerdir. "Mülteciler, geçici sığınma işlemi sürecinde, sığınma için başvuru yapıldığının polise bildirilmesi ile birlikte bir "uydu kent"e aktarılmak yerine, alıkonmaktadır" (10).

"Transit bölgelerde tutulan mültecilerin sığınma başvurusu yapmaları tamamen engellenmiştir. Sığınma işlemlerine ulaşamamaları, yasa dışı olarak sınır dışı edilmelerine ya da geri gönderilmelerine sebep olmuştur. Görüşme yapılanların hiçbirine gözetim altında kalacakları sürenin tahmini uzunluğu konusunda bilgi verilmemiş, bu da onlarda umutsuzluğa yol açmıştır." Görüşülenlerden edinilen bilgilere göre: i) Aşırı kalabalık, gözetim altında olanların yatak bulamayıp yerlerde uyumasına sebep olan, yaygın bir sorundur, ii) Aşırı kalabalık, özellikle sigara içilebilen alanlarda, zayıf havalandırma sorununu daha da şiddetlendirmektedir, iii) Banyolar ve koğuşlar, genelde kirlidir, iv) Yemeklerin kalori ve besin değerleri çok düşüktür, bazı tesisler haftasonları yemek servisi yapmamaktadır, v) Sağlıklı içme suyu ücretsiz olarak sağlanmamaktadır, vi) Misafirhanelerdeki sağlık hizmetleri genelde yetersizdir, vii) Fiziksel ve ruhsal sağlıkları için tedavi hizmetleri polisin bu hizmetleri tamamen reddetmesi, tedavinin maliyeti, gerekli çevirmenlerin eksikliği vb. nedenlerden dolayı kısıtlıdır (10).

Raporda tüm bu koşulların iyileştirilmesi için uluslararası ve ulusal yasal düzenlemelere uyulması, çocukların korunması, koğuşların hijyen koşullarının iyileştirilmesi, yeterli ve dengeli beslenme ve temiz suya erişimin sağlanması, sağlık çalışanlarının, eğitimli çevirmenlerle birlikte alıkonulma alanlarında düzenli ziyaretler yapması, teşhis, tedavi ve ilaç hizmetlerinin ücretsiz olarak sağlanması, polis ve tesisteki diğer görevlilerin tıbbi müdahaleye ihtiyacı olanları ayırt edebilecek şekilde eğitilmesi gibi pek çok öneri sıralanmaktadır (10).

Helsinki Yurttaşlar Derneği'nin raporunun aksine TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu

tarafından İstanbul'daki Kaçak Göçmenler Barınağı'nın incelendiği raporda insan hakları açısından herhangi bir sorun yaşanmadığı belirtilmektedir. Raporda sığınmacı ve mültecilerin beslenme ve sağlık konusunda yakınmaları olduğu, önceleri İl Sağlık Müdürlüğü'nden hekim gelirken, bu uygulamanın kaldırıldığı, parası olmayan kişilere ilaç sağlamada güçlükler yaşandığı belirtilmekle birlikte kurum, insan hakları açısından sorun yaratmayan bir kurum olarak nitelendirilmiştir (17).

Türkiye'nin çeşitli illerinde bulunan ve uydu kent olarak nitelenen barınma merkezlerini ise nitelik ve içerik olarak, misafirhanelerden ayırmak gerekmektedir. Barınma merkezlerinde, resmi iltica başvurusunda bulunmuş kişilerle birlikte aile bireyleri de toplu olarak ikamet edilmektedirler (16). İçişleri Bakanlığı'nda kaydı bulunan ve yerleştirildiği ilin sınırları içinde kalan sığınmacı ve mülteciler "yeşil kart" sistemine dâhil edilmişlerdir. Ücretsiz sağlık hizmetlerinden yararlanmak için sığınmacı veya mültecinin ikamet ettiği yerin Emniyet Müdürlüğü'ne müracaat etmesi gerekmektedir. Polis Sağlık Müdürlüğü'ne dilekçe yazmakta, bu dilekçe ile başvuran sığınmacı, Müdürlük tarafından kamuya ait bir sağlık kurumuna gönderilmektedir (18).

Ne var ki Frantz (2003) ve Homans (2006)'a göre Türkiye'de çoğu mülteci, varolan yasal düzenlemelere rağmen fonların azlığı, dil sorunları vb. nedenlerle sağlık hizmetlerine erişememektedir. Sağlık hizmetlerine ulaşmanın önündeki engellerden biri de pek çok mültecinin iş bulamama, damgalama ve ayrımcılığa maruz kalma, dil sorunları, sivil toplum kuruluşlarının eksikliği vb. nedenlerle devlet tarafından yerleştirildikleri küçük illerden ayrılarak İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlere gitmesi ve bu nedenle sosyal haklarını kaybetmesidir. Pek çok mülteci tedavi için maddi gücü ölçüsünde eczanelerden hizmet alma yoluna gitmektedir. Diğer bir sorun refakatçisi olmayan çocuklar ile ilgilidir. Bu çocuklar Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'na yerleştirilmeden önce sağlık taramasından geçirilmekte ve HIV gibi bulaşıcı hastalığı olanlar kurumlara kabul edilmemektedir (bu durum T.C vatandaşları için de geçerlidir) (6,11).

Devletin mevcut politikasına göre sığınmacı ve mültecilerin çok sayıda uydu kente dağıtılması, bu kişilere yönelik sağlık hizmetlerinin ve sosyal hizmetlerin verilmesini güçleştirmektedir. İltica ve Göç Konusunda AB Uyumu ile ilgili hazırlanan Ulusal Eylem Planı'nda sığınmacı ve mülteciler için her biri ortalama 750 kişi kapasiteli yedi adet kabul, tarama ve barınma merkezi kurulması gündemde olup, AB, BM ve Türkiye tarafından finanse edilen

projenin 2010 yılına kadar hayata geçmesi planlanmaktadır (11).

Tablo 1'de Türkiye'nin konu ile ilgili taraf olduğu bazı uluslararası anlaşmalar, Tablo 2'de ise Türkiye'de sığınmacı, mülteci ve göçmenler için çalışan hükümet dışı kuruluşlar sunulmuştur.

**Tablo 1.** Türkiye'nin konu ile ilgili taraf olduğu bazı uluslararası anlaşmalar (2)

|                                                                                                              |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (1948);                                                                   |
| Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi (1966);                                                    |
| Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi (1966);                                          |
| Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Sözleşme (1979);                              |
| Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (1989);                                                                        |
| İşkenceye ve diğer Zalimane, İnsanlıkdışı veya Onur Kırıcı Muamele veya Cezaya karşı Sözleşme (1984);        |
| Her Türlü Irk Ayrımcılığının Tasfiye Edilmesine Dair Uluslararası Sözleşme (1965);                           |
| Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi Üzerine İsteğe Bağlı Protokol (1966);                      |
| UNESCO Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme (1960);                                                           |
| Ayrımcılık (İş ve Meslek) Sözleşmesi (1960);                                                                 |
| Aile Sorumlulukları Olan Çalışanlar Sözleşmesi (1983);                                                       |
| Kadınların Siyasal Hakları Sözleşmesi (1953);                                                                |
| İnsan Kaçakçılığının ve Başkalarının Fahışeliğinin Sömürülmesinin Önlenmesi Sözleşmesi (1949);               |
| Köleliğin, Köle Ticaretinin ve Kölelik Benzeri Yapı ve İşleyişlerin Kaldırılması Üzerine Ek Sözleşme (1956); |
| Mültecilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme ve buna ilişkin Protokol (1951 ve 1967);                             |
| Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme (1954);                                                        |
| Vatansızlığın Azaltılması Sözleşmesi (1961);                                                                 |
| Temel Hak ve Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi (1950);                                     |
| Avrupa Sosyal Tüzüğü (1961).                                                                                 |

**Tablo 2.** Türkiye’de sığınmacı, mülteci ve göçmenler için çalışan hükümet dışı kuruluşlar (2)

|                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>1. BMMYK-Türkiye Ofisi</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             |
| <b>2. STK</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             |
| <ul style="list-style-type: none"> <li>• Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği</li> <li>• Uluslararası Af Örgütü Türkiye Ofisi</li> <li>• İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı</li> <li>• İnsan Hakları ve Mazlum İçin Dayanışma Derneği</li> <li>• Helsinki Yurttaşlar Derneği</li> <li>• KAOS GL</li> <li>• Türkiye Eğitim Gönülleri Vakfı</li> <li>• İHH İnsani Yardım Vakfı</li> <li>• Mülteci-Der</li> <li>• İnsan Hakları Derneği</li> <li>• Uluslararası Mavi Hilal İnsani Yardım ve Kalkınma Vakfı</li> </ul> |
| <b>3. Üniversite</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      |
| <ul style="list-style-type: none"> <li>• İstanbul Bilgi Üniversitesi</li> <li>• ODTÜ</li> <li>• Başkent Üniversitesi</li> <li>• Gazi Üniversitesi</li> <li>• Ankara Üniversitesi</li> </ul>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               |
| <b>4. Belediyeler</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
| <ul style="list-style-type: none"> <li>• İstanbul Büyükşehir Belediyesi</li> <li>• Ankara Büyükşehir Belediyesi</li> </ul>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                |

**SONUÇ**

Dünyada ve Türkiye’de önemli bir sorun olan ve dünyada artan eşitsizlikler, çatışmalar ve iklim değişiklikleri ile birlikte giderek daha büyük bir sorun olacağı tahmin edilen sığınmacı ve mülteciler sorunu, tüm yasal düzenlemelere rağmen sürmektedir. Bu kişilerin insan hakları çerçevesinde muamele görmeleri ve kalıcı yerleşmeleri sağlanana kadar özellikle beslenme, barınma ve sağlık hizmetleri gibi temel hizmetlerden faydalanmaları için hükümetler, sivil toplum kuruluşları ve üniversitelerin hem küresel hem de ülkeler düzeyinde daha yoğun çabasına gereksinim bulunmaktadır.

**KAYNAKLAR**

1. 1951 BM Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Uluslararası Sözleşmesi. <http://www.unhcr.org.tr/MEP/FTPRoot/HTMLEditor/File/anasayfa/sozlesme.pdf> [Erişim tarihi: 10.05.2009].
2. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği-Türkiye Ofisi. <http://www.unhcr.org.tr/MEP/index.aspx?pageKey=MulteciKimdir> [Erişim tarihi: 14.05.2009].
3. Mültecilerin Korunması Uluslararası Mülteci Hukuku Rehberi. Parlamenterler İçin El Kitabı Sayı 2. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği Ofisi. 2001.
4. UNHCR-Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, Basic Facts. <http://www.unhcr.org/basics.html> [Erişim tarihi: 15.05.2009].
5. A Study of Asylum Seekers With Special Needs. London, UK. Refugee Council, 2005,
6. Frantz E. Report on the Situation of Refugees in Turkey: Findings of a Five-week Exploratory Study December 2002 – January 2003. Forced Migration and Refugee Studies. American University of Cairo.
7. The Health Needs of Asylum Seekers. Briefing Statement. London, UK. Faculty of Public Health, 2008.
8. Emergency Health and Nutrition Toolkit: From Development to Emergency Preparedness and Response. Save the Children and CDC. US.
9. Handbook for Emergencies. 3rd Edition. Geneva. UNHCR, 2007.
10. İstenmeyen Misafirler: Türkiye’de “Yabancı Misafirhaneleri”nde Tutulan Mülteciler. Mülteci Gözetim Raporu. Helsinki Yurttaşlar Derneği, 2007.
11. Homans H. Situation and Response Analysis of HIV Prevention, Treatment and Care Services For Asylum Seekers and Refugees in Turkey. UNHCR, 2006.
12. Overcoming Migrants’ Barriers to Health. Bulletin of the World Health Organization. 2008; 86(8): 577-656.
13. BMMYK-Mülteci Krizlerinde Cinsel ve Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddeti Önleme ve Müdahale, Kuruluşlar Arasında Alınan Dersler Konferansı Tutanakları. Cenevre. 2001.
14. Mültecilerin Korunması: Sivil Toplum Kuruluşları için Alan El Kitabı (Çeviri). Ankara Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Türkiye Ofisi. 2003.
15. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Birleşmiş Milletler. 1989. [http://www.unicef.org/turkey/crc/\\_cr23a.html](http://www.unicef.org/turkey/crc/_cr23a.html) [Erişim tarihi: 04.05.2009].

**TAF Preventive Medicine Bulletin, 2010: 9(1)**

16. Türkiye İltica ve Sığınma Hakkı 2008 İzleme Raporu. Ankara. İnsan Hakları Araştırmaları Derneği. 2009.
17. İstanbul Emniyet Müdürlüğü, Yabancılar Şube Müdürlüğü Kaçak Göçmenler Barınağı İnceleme Raporu. Ankara. TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Başkanlığı. 2008.
18. Sağlık Bakanlığı. Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Genelge 2002/33. 12.03.2002.